

В.А. Гладуш,
доктор педагогічних наук

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ ЗА УЧАСТЮ ВОЛОНТЕРІВ: досвід та перспективи

Серед актуальних проблем освіти на початку ХХІ тисячоліття стали модернізація процесу навчання і виховання учнів із особливостями розвитку та підготовки їх до майбутньої діяльності. Тому в українському суспільстві з'явився новий, не достатньо досліджений соціально-педагогічний феномен – інклюзивне навчання. Ця форма освіти базується на положеннях доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті (2002), Конвенції ООН «Про права інвалідів», Концепції розвитку інклюзивного навчання (2010), Постанови Кабінету Міністрів України (2011) «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» та Указу Президента України (2011) «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні».

Важливо акцентувати увагу, що в сучасній психолого-педагогічній літературі та практиці поняття «інклюзія» й «інтеграція» дуже часто ототожнюються. На думку провідних вітчизняних дефектологів (В.І. Бондар, В.М. Синьов та ін.) це помилкове оперування поняттями.

Дефектологічний словник (під ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова, 2011) поняття «**інтегрована освіта**» розглядає як процес і результат навчання учнів з особливостями розвитку в загальноосвітньому середовищі у спеціальному класі та спеціальними програмами, творчо адаптованими методами й методиками викладання. У позакласній роботі створюються можливості для участі цих учнів у всіх сферах шкільної життєдіяльності нарівні та разом з рештою учнів навчального закладу. Ключовою фігурою навчальної діяльності – корекційний педагог, який створює для цього необхідні умови та надає відповідні педагогічні послуги в розвитку пізнавальних процесів. «**Інклюзивна освіта**» передбачає включення учнів з особливостями розвитку до навчально-виховної роботи у звичайних класах загальноосвітньої

школи. Відповідно до потреб і можливостей кожного школяра вчитель інклюзивного класу або інший спеціаліст (корекційний педагог), який має відповідний рівень кваліфікації, забезпечує гарантовану підтримку тим учням, котрі цього потребують, реалізує особистісно орієнтований підхід до організації їхньої навчальної діяльності. Важливою передумовою якісної освіти дітей, які навчаються за інклюзивною формою навчання, є пристосування школи (адміністрації, учителів, більшості учнів) до потреб і можливостей кожної особистості, створення умов психологічного комфорту в новому середовищі. Для надання допомоги передбачається посада «асистента».

Обидві форми навчання мають право на існування, адже діти з особливостями розвитку так само, як і їх здорові ровесники, мають конституційне право на рівний доступ до освіти, право розвиватися відповідно до своїх здібностей, брати участь у житті суспільства, використовувати свій інтелектуальний і творчий потенціал. Успішна їх соціалізація та самореалізація мають бути забезпечені особливими способами побудови навчального процесу шляхом корекції і компенсації фізичного і психічного розвитку, умілого використання змісту освіти для виправлення недоліків розвитку процесів сприймання, уявлення, пам'яті, мовлення, мислення та емоційно-вольової сфери. Як стверджує академік В.І. Бондар, це важливе методологічне положення підтверджується всім попереднім досвідом навчальної діяльності спеціальних шкіл і має бути реалізоване в інтегрованій та інклюзивній освіті, якщо в цьому виникає потреба.

Упродовж останніх років ця проблема була одною з пріоритетних серед науковців. Так із 2008 по 2013 р. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України працював над канадсько-українським проектом «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Проект реалізовувався в межах двох областей в Україні: Львівській області та в Криму. Пілотними навчальними закладами обрано дві школи – загальноосвітня школа № 95 м. Львова та школа-ліцей № 3 м. Сімферополя, яким наказом МОН

України надано статус експериментальних педагогічних майданчиків. Основні цілі проекту: зміцнити спроможність пілотних закладів освіти та громадських організацій у розвитку інклюзивної освіти; розробити необхідну законодавчу базу та механізми впровадження моделі інклюзивної освіти для підтримки дітей з порушеннями психофізичного розвитку у загальноосвітніх навчальних закладах та суспільстві; забезпечити постійну підготовку педагогів до роботи в умовах інклюзивного класу/групи в загальноосвітньому просторі; формувати позитивне ставлення до людей з порушеннями психофізичного розвитку в суспільстві.

Проект закінчився, отримано перші здобутки, а саме відкрилися нові можливості для дітей з порушеннями розвитку в реалізації їх життєвих планів; частково задоволені прагнення і сподівання батьків, які мають подібних дітей щодо їх місця у сучасному суспільстві; прийнято низку важливих документів законодавчого супроводу проекту; розпочалася перебудова діяльності педагогічних колективів масових загальноосвітніх навчальних закладів щодо організації інклюзивного навчання.

Утім, висвітлювалися і суттєві проблеми, серед яких такі: наявність стихійної інтеграції; психологічна неготовність педагогічних колективів, батьків здорових дітей, самих учнів прийняти в своє оточення дитину з проблемами розвитку; неповне забезпечення нормативно-правових та організаційно-фінансових умов для запровадження інклюзивного навчання; відсутність нормативних актів МОН України щодо внесення змін до штатних розкладів навчальних закладів у зв'язку з уведенням до класифікатора професій нових спеціальностей (зокрема асистента вчителя); забезпечення архітектурної доступності та пристосування навчальних приміщень до потреб осіб з обмеженими можливостями здоров'я; вирішення питання організації підвезення учнів з обмеженими можливостями здоров'я до навчальних закладів і додому спеціально обладнаними автобусами у супроводі відповідного персоналу; забезпечення інклюзивних закладів освіти

спеціальною навчально-методичною літературою (програмами, підручниками, посібниками) з урахуванням контингенту дітей.

Зараз освітяни всіх рівнів, як науковці так і практики, намагаються усвідомити результати експериментальної роботи і всебічно обговорюють, діляться набутим досвідом, активно дискутують під час круглих столів, на семінарах і конференціях. Узагальнено висновки й рекомендації цих заходів можна сформулювати так: *реалізація ідеї інклюзивної освіти, як однієї з провідних тенденцій сучасного етапу розвитку національної системи освіти, жодною мірою не означає згортання існуючої диференційованої системи спеціальної освіти; ефективне інтегрування можливе лише за умов постійного удосконалення систем загальної і спеціальної освіти; для реалізації подібних проектів потрібна виважена й ретельна підготовка, а саме адаптація суспільства, створення мультидисциплінарної команди психолого-медико-педагогічного супроводу, посилення співпраці з батьками, формування позитивної атмосфери в освітньому середовищі.*

Як уже зазначалося, провідне місце в інклюзивній освіті відводиться корекційному педагогу, який всебічно обізнаний з особливостями порушень психофізичного розвитку дітей та тонкощами індивідуальної педагогічної роботи з ними. Ситуація з дефектологічними кадрами на сьогоднішній день складна. У масових школах їх взагалі не має, у спеціальних – поступово вирішується. За останні роки вагомий внесок у вирішення цієї проблеми на Дніпропетровщині зробив Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара. Для спеціальних закладів підготовлено 75 вчителів-дефектологів, перепідготовлено близько 250 осіб з вищою педагогічною освітою.

Утім треба визнати, що сьогодні весь тягар нововведення покладається на вчителів загальноосвітніх шкіл, які в переважній більшості не достатньо обізнані з методиками організації навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, що негативно впливає на ефективність кінцевого

результату. Тому підготовка педагогічних кадрів до роботи в інклюзивних класах – це одне із ключових завдань організації інклюзивної освіти.

Важливим заходом у роботі з підготовки педагогічних кадрів було введення МОН України для студентів, які навчаються за напрямом «Педагогічна освіта» вибіркової навчальної дисципліни «Корекційна педагогіка». Вивчення майбутніми педагогами загальноосвітніх шкіл цієї дисципліни сприяє формуванню загальних уявлень про корекційну педагогіку, її предмет, завдання, особливості розвитку учнів різних нозологічних груп, специфіку їх навчання, а також умінь надавати консультації батькам дітей з особливостями розвитку про можливості й умови їх подальшого розвитку. Сьогодні, на наш погляд, доцільним було б введення для майбутніх педагогічних працівників і вибіркової навчальної дисципліни «Інклюзивна педагогіка» (36 годин), який вже успішно впроваджений в навчальні програми педагогічних ВНЗ.

На Дніпропетровщині інклюзивна форма навчання впроваджується в понад тридцять навчально-виховних закладах, тобто контингент дітей не великий. Це є свідченням того, що як освітяни так і батьки дітей з особливостями розвитку до цієї форми освіти намагаються ставитися виважено і неупереджено. Звичайно активно використовується набутий досвід експериментальних закладів, але зараз педагогічні працівники в активному пошуці – які важелі можна задіяти, щоб інклюзія була підтримана та набрала переконливих обертів.

На нашу думку, до важливих умов реалізації цього проекту є активне залучення до навчально-виховного процесу в умовах інклюзії волонтерів як партнерів.

У 2013 р. на кафедрі педагогіки та корекційної освіти ДНУ імені Олеся Гончара започатковано інноваційний проект «Волонтерство в інклюзивне навчання». Для цього встановлено тісну взаємодію з громадськими організаціями Дніпропетровщини, які опікуються організацією інклюзивного навчання дітей з особливостями розвитку. Це перш за все обласна благодійна

організація «Ангел дитинства» (Н.О. Алексєєва), громадська організація «Особливе дитинство» (С.В. Мігульова), благодійний фонд «Дитинство за межею» (Л.О. Фролова), благодійна організація «Турбота і підтримка» (О.І. Скрягіна).

Активна волонтерська діяльність в ДНУ імені Олесья Гончара бере свій початок у 2002 р. Тому ця справа не була новою. Упродовж тривалого часу волонтери університету на добровільних засадах надавали допомогу дітям-сиротам, інвалідам, ветеранам війни і праці.

Ініціатором нового проекту стала досвідчений фахівець в галузі соціальної педагогіки, заступник декана факультету психології з виховної роботи, кандидат педагогічних наук, доцент Бондаренко Зоя Петрівна, яка очолює Центр соціальних ініціатив та волонтерства з часу його заснування. Проект ставить за мету: організація психолого-медико-педагогічного супроводу дітей, які навчаються за інклюзивною формою навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. На початковому етапі до волонтерської діяльності залучаються студенти, які навчаються за спеціальністю «Корекційна освіта». Робота ведеться тільки в другій половині робочого дня, тобто в часи самостійної підготовки. Волонтери як правило виконують функції асистента вчителя. Як показала практика, це не проста і дуже відповідальна ініціатива громадської та педагогічної активності. Адже, працювати з відповідною категорією дітей – завдання не із простих. Для роботи необхідні перш за все високі особистісні риси: гуманність, співчуття, доброта, людське тепло та ін. Наприклад, у 2014 р. студенти-дефектологи 4-го курсу виконували функції асистентів у чотирьох школах Амур-Нижньодніпровського району м. Дніпропетровська. Волонтерська діяльність полягала у наданні кваліфікованої допомоги учням під час виконання домашніх завдань.

Важливо зазначити, що студенти-волонтери досить успішно справляються із завданнями, отримують досвід педагогічної роботи і цим самим готують себе психологічно до майбутньої професії.

Про перші враження, проміжні результати роботи студентів йшлося під час круглого столу «Волонтерство та інклюзія: здобутки і перспективи», який відбувся 5 грудня 2013 р. за участю керівництва ДНУ імені Олеся Гончара та міської влади, громадських організацій, студентського і волонтерського активу університету. Відбулося обговорення досвіду соціального партнерства щодо надання допомоги дітям з інвалідністю та можливостей поширення послуг дітям з особливими освітніми потребами у навчальних закладах міста, використання волонтерства як ресурсу соціально-педагогічної та психологічної допомоги дітям з інвалідністю, а також окреслено такі напрями діяльності на перспективу:

- до волонтерської діяльності треба залучати більше студентів з педагогічних та гуманітарних спеціальностей, яким у майбутньому буде просто необхідний досвід роботи з дітьми всіх категорій. З метою мотивації студентів зараховувати їм цю роботу як волонтерську педагогічну практику без відриву від навчання, що передбачається навчальним планом;
- волонтерська діяльність повинна носити системний характер, проміжні результати якої доцільно обговорювати на семінарах і нарадах центру, передовий досвід висвітлювати в освітянській пресі;
- волонтерська діяльність у якості асистента вчителя буде більш ефективною, якщо волонтери будуть встановлювати контакти з батьками дітей з особливостями розвитку, що дасть можливість краще вивчити індивідуально-психологічні особливості учнів та враховувати їх навчально-виховній роботі;
- волонтерську діяльність треба розширювати за межі виконання домашніх завдань, оскільки існують потреби у проведенні позашкільної роботи, тобто гурткової роботи, спортивних секцій, що могло б підвищити мотивацію дітей до навчання.

Вирішення цих та інших не менш важливих завдань надасть можливість подальшого розвитку інклюзивної освіти в Україні.